

Matilda Svensdotter Holmkvist -svårfångad fotograf

Av Margareta Wallin Wictorin och Kerstin Meric



För tre år sedan skrev vi i Sunnebygda om fotografer som verkat i sunnetrakten vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Det var bland annat J. A. Westling och hans tre barn Kerstin, Johan och Hermann, samt Axel och Freja Aurelius, Daniel Olsson, Elsa Pettersson, David Otto Holmquist och Sven Karlsson, även kallad Foto-Karlsson. Vi nämnde också Matilda Svensdotter Holmkvist som vi än så länge knappt visste något om. Den enda uppgift vi hade om henne var en bisats i K. R. Thybergs uppteckning *Bebyggelse, affärer och umgängesliv i Sunne under slutet av 1800-talet*:

Han, [E. G. Ahrborg], flyttade därifrån till ett hus väster om apoteket, där Matilda Holmkvists fotografiateljé var inrymd, huset brann sedermera.¹

Jo, det fanns en kortfattad uppgift till. I *Förteckning öfver Sveriges fotografer. På uppdrag af Svenska Fotografernas Förbund, utg. af Albin Roosval, Stockholm 1899* står "Math Holmkvist" som Sunnes enda medlem! Att hon var med i SFF tyder på att hon kan ha haft en ganska betydande verksamhet som fotograf i Sunne vid slutet av 1890-talet. Visserligen var även Axel Aurelius etablerad som fotograf sedan 1889, men han tycks inte ha varit ansluten till SFF förrän senare. Även J. A. Westling och dottern Kerstin Westling var verksamma som fotografer i Sunne, från 1891 i familjens fotoateljé på Storgatan, men de tycks inte ha varit med i SFF alls.

J. A. Westling står i alla fall först under rubriken Fotografer i avsnittet om Sunne i *Wärmlands Läns Adresskalender 1894*. För övrigt nämns där bara en Alfr. Örtendahl, som även står med som föreståndare för Sunne högre folkskola. Vid den här tiden hade Sunne socken, d. v. s. nuvarande Sunne kommun minus Gräsmark, Lysvik, Västra och Östra Ämtervik, 10 196 invånare enligt samma publikation. I socknen verkade bland annat postmästare Ludvig Lindström, telegrafförest. fröken Elisabeth Andersson, domare G. Rudebeck, kronofogde Aug. Cervin, kronolänsmännen P. A. Persson och J. Dalgren, barnmorskorna Fru A. Helin och Fru Hilma Jansson, pastor J. Nordensson, organist, klockare och "vacc." J. Görling, ett antal folkskollärare, småskollärare och småskollärarynnor, samt ett större antal handlare, hantverkare och hemmansägare. Därutöver fanns förstås ett ännu större antal torpare och egendomslösa sockenbor som inte nämndes.

Vi undrade naturligtvis vem Matilda Svensdotter Holmkvist hade varit. Var hon möjligen släkt med fotografen David

Otto Holmquist som tog över Aurelius ateljé i Villa Helios när Axel och Freja flyttade sin familj och sin fotoverksamhet till Göteborg? Det verkar hon emellertid inte alls ha varit. Det var inte så ovanligt att man tog sig nya familjenamn vid den här tiden, och Holmkvist var populärt. Men Matildas familj och David Ottos familj stavade sina namn på olika sätt, och visade sig senare ha helt olika ursprung.

Från piga till fotograf i Sunne

Strax efter pressläggningen av *SunneBygda* i februari 2002 hittade vi Matilda Svensdotter Holmkvist i Sunne församlings kyrkoarkiv! Hon stod med i Församlingsbok för Sunne församling 1896-1900, som fotograf, född i Sunne den 22 augusti 1869. Hurra, nu hade vi något att gå på! Vi letade oss bakåt, och i Husförhörsbok för Sunne församling 1886-1890 fann vi att hon från 1886 till 1889 arbetade som piga i Karsbol nordöst om Sunne. I oktober 1889 flyttade hon in till Sunne och börja arbeta som piga hos hotellvärdinna Karin Eriksdotter (f. 1826 i Åmål).

Nu började det bli spännande. Vilket hotell kan det ha varit som Karin Eriksdotter förestod? Ja, det finns flera möjligheter. Det är inte uteslutet att det var samma hotell som senare kom att kallas Hotell Nilsson. Ulf Dahlberg redovisar i sin *Byggnadshistorisk sammanställning öfver Sundsvik och Sunne* en uppgift om att detta hotell skall ha startats av en Karin Eriksson[!] från Åmål. Det bör i så fall ha varit i den äldsta delen av hotellhuset, det som låg i vinkel mot Storgatan. I så fall var det mycket nära till Westlings hus på Storgatan, där J. A. Westling och dottern Kerstin, som var något år äldre än Matilda, drev fotoateljé på 1890-talet.²

Det är ju inte omöjligt att Matilda Svensdotter Holmkvist hälsade på hos fotograferna Westling när hon lyckades få ledigt en stund, och att hon då fick möjlighet att lära sig fotografera. Det var ofta så det gick till när kvinnor lärde sig fotograferingens konst vid den här tiden; de fick delta som medhjälpare eller elever hos yrkesverksamma fotografer. Det var också vanligt att de, lik-

som Kerstin Westling, "ärvde" yrket efter fäderna. Om det inte var fotograferna Westling som invigde Matilda i fotograferings spännande ljuskonst, så kan det exempelvis ha varit Axel Aurelius. Det finns inga säkra belegg för någondera, för det finns ingen dokumentation, och dessutom var det så länge sedan att ingen minns något från den här tiden.

Matildas familj

Men kyrkoböckernas noteringar finns kvar, och i husförhörsboken för 1891-96 står det att Karin Eriksdotter avled den 22 april 1894. Matilda började arbeta som tjänsteflicka hos hemmansägare Per Jansson i Skäggeberg, men i slutet av 1894 flyttade hon ut till Huseby hemman i Ingmår. Där bodde hon hos Sven Svensson och hans hustru Kajsa Nilsson samt barnen Emil, Olof Vilhelm och Elin Maria.



Elin Maria Svensdotter g. Öberg.

Vi började nu ana att detta var Matildas egna föräldrar som hon hade flyttat tillbaka till. Dessutom insåg en av undertecknade författare närliggande person, Olle Gustafsson, att han var avlägset släkt med Matildas halvsyster Elin Maria. Olle erinrade sig också att Börje Stensler skrivit om Huseby hemman i sin forskning om Ingmårs historia, och där kunde vi läsa att Matilda var född i en backstuga på Husebymon, den s. k. "Kuja".³

Backstugorna var ett fenomen som hängde ihop med den lavinartade befolkningsökningen på landsbygden under 1800-talet, den som har ansetts bero på freden, vaccinet och potätern. De mindre jordbruken kunde inte försörja de stora barnkullarna, och många blev tvungna att välja mellan att utvandra till Amerika, flytta till stan eller inrätta någon enkel form av boende på mark som de inte ägde men fick lov av markägaren att bebygga.

"Kuja" var den östligaste av fem backstugor på Husebymon, en ingrävd enrumstuga som hade använts som bostad av Matildas farfar och farmor, Sven Jonsson (f. 1812) och Maria Nilsson (f. 1813). De började på Husebymon som backstugusittare, benämndes sedan torpare vid laga skifte 1849 och undantagsägare några år senare. De fick fem söner, däribland Matildas far Sven som var född 1844. Han tog över stugan efter sina föräldrar, och bodde där med sin familj.

Sven Svensson hade arbetat som dräng på Björbyholms Herrgård, och ingick där äktenskap 1865 med jämgamla Kajsa Nilsson, piga på samma gård. De fick fyra söner och tre döttrar mellan 1865 och 1883, varav Matilda föddes som nummer tre. Barnen flyttade med tiden iväg till Amerika, Stockholm, Göteborg och Malmö, och vid sekelskiftet 1900 var Sven och Kajsa ensamma i "Kuja". De kallade sig nu Holmkvist. Sven avled strax därefter och "Kajsa i Kuja" levde ensam kvar till 1930, då hon flyttade till yngsta dottern Elin Maria som gift sig och bosatt sig i Göteborg. Kajsa dog 1934. Elin Maria, som syns på bilden härintill, levde till 1950. Tyvärr hade hon inga barn som vi kunde söka upp för mer information.

Ingmårs bygdeförening hade en studiecirkel hösten 2001, då man samlade in material om olika hemman i trakten. Bland annat tecknades en bild av "Kuja" efter

PÄRMEN ASKERUDSBERGET

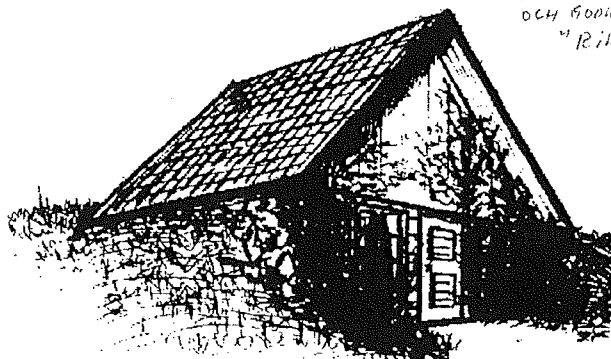
HANDSKRIVET MATERIAL 22
AV
BÖRJE STENSLER

Ingmårs Bygdeförening

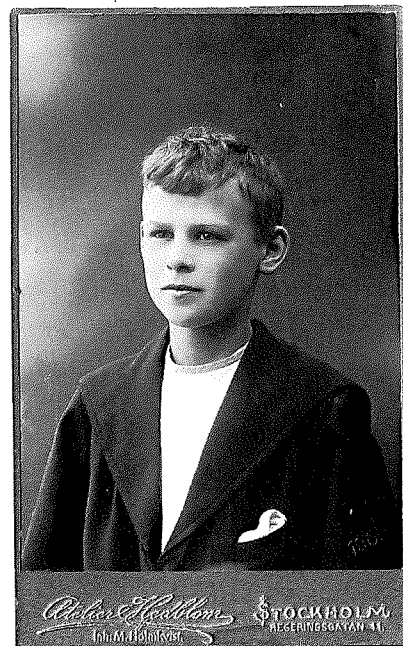
Studiecirkel hösten 2001

Sidan 90
Bild 1 av "Kuja"

HÄR ÄR "KUJA" TECKNAD EFTER
NÄRMASTE GRANNENS LEMMA HÖR LARS-
PETTERS BESKRIVNING. EMMA HAR KOMMILLEN
OCH GODKÄNT TECKNINGEN.
"RIKLIGT MED BLOMMAR OCH
GRÖNT UTINOM
STUGAN"



Tre fotografier tagna av Matilda Holmkvist i ateljen på Regeringsgatan 11. Reproducerade av fotograf Ulf Lundin/Kungliga Biblioteket. Fr v. Greta Westlund, ca 1910, Köpman Olof Brunzell, ca 1915, K.G.A. Sandström, ca 1909.



närboendes berättelser. Som framgår av bilden härintill såg "Kuja" riktigt trevlig ut, även om det naturligtvis var mycket trångt och enkelt inrättat. Närmaste gran- nen Emma När Lars-Petters har berättat att det inne i stugan fanns spiselhäll, bord, stolar, soffa, säng, skåp, en byrå och tras mattor på golvet, och att det var rikligt med blommor och grönt kring stugan.⁴

Fotograf i Sunne 1896-1901

Från slutet av 1894 och ett par år framåt bodde Matilda omväxlande i Huseby och Sunne. Vad hon gjorde under den tiden, och hur hon försörjde sig är okänt, men från den 26 november 1896 och fram till den 18 januari 1901 står hon skriven som fotograf och hyresgäst i Skäggeberg, Sunne.

Först hyrde hon in sig hos Jan August Jansson och Johanna Katrina Persdotter i Skäggeberg. Vilket hus det handlar om framgår inte.⁵ Fram till och med år 1900 står hon fortfarande skriven som fotograf och hyresgäst i Skäggeberg, men det står inte vem hon hyrde av. Från början av 1901 står hon skriven hos husägaren och skräddaren Nils Johan Nordström. Därefter står det angående Matilda: Utflyttad till Stockholm 18/1 1901!⁶

Oj då! Varför flyttade hon till Stockholm? Var det för att huset brann, vilket Thyberg omtalade i ovan nämnda uppteckning, fast det kan ju ha hänt långt senare, eller var det för att fotoateljén inte lönade sig eller var det något helt annat skäl? Och skulle historien om Matilda Holmkvist sluta här? Det stod inte något i Sunnes kyrkoböcker om vilken församling i Stockholm som Matilda flyttade till, så nu visste vi inte hur vi skulle kunna leta vidare.

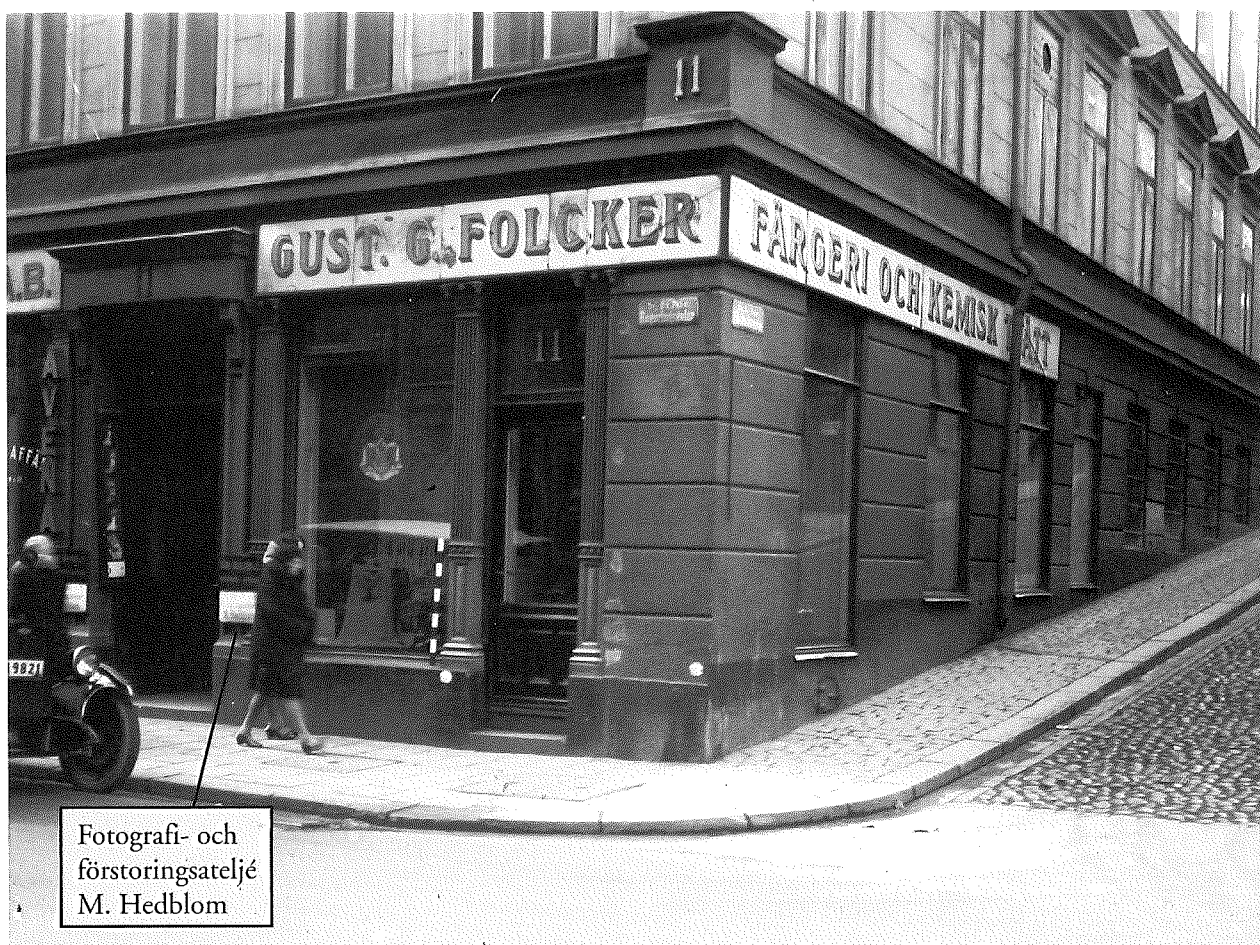
Fotograf i Stockholm 1901-1930

Men så ringde vi Stockholms Stadsmuseum och frågade om de kände till en fotograf Matilda Holmkvist, och det gjorde de! Hon fanns i deras register över fotografer, baserat på uppgifter från Stockholms adresskalendrar och det s. k. Rotemansarkivet. Det visade sig att Matilda Holmkvist från år 1909 var innehavare av en fotoateljé på Regeringsgatan 11 i Stockholm, Atelier Hedblom.

Det var väl en riktig solskenshistoria. Från fattig backstuga till egen fotoateljé på Regeringsgatan i Stockholm. I Rolf Söderbergs och Pär Rittsels bok *Den svenska fotografins historia 1840-1940* skriver författarna i kapitlet om porträttfotografen, vilket var vad Matilda Holmkvist ägnade sig åt, att en ateljé på Regeringsgatan hade Stockholms bästa läge. Det fanns en gyllene triangel som kunde dras ungefär mellan Gustaf Adolfs torg, Brunkebergs torg och Röda bodarna (nära Tegelbacken). Där på Freds-, Drottning-, Malmtors-, Norra smedje- och Regeringsgatan låg de ateljéer som gynnades av det högre ståndet och den besuttna medelklassen.⁷

Stadsmuseets register var dock inte fullständigt, och det var svårt att ta till sig informationen per telefon. Vi fick helt enkelt lov att åka till Stockholm för att söka vidare på Stadsmuseet, Stadsarkivet och Kungliga Biblioteket. Vid konsultation av KB:s kart- och bildsektion fann vi fina porträttfoton tagna av Matilda Holmkvist. Det var porträtt av män och kvinnor i olika åldrar, både i hel- och halvfigur, gärna tagna snett framifrån, med ansiktena belysta lite från sidan. Några exempel på Matildas porträtt syns här ovan.

På KB fanns också en förteckning över svenska porträttfotografer som visade att Atelier Hedblom tidi-



Ingången till Hedbloms fotografi- förstoringsateljé på Regeringsgatan 11. Foto: A. Malmström. Bilden tillhör Stockholms Stadsmuseum.

gare hade haft sin verksamhet förlagd till Götgatan 34 på Söder, och även denna ateljé måste vi naturligtvis söka information om.⁸ Särskilt som Matilda Holmkvist, enligt uppgifter i Rotemansarkivet, ett kompletterande befolkningsregister för Stockholm under den stora inflyttningen vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, hade flyttat till Söder när hon lämnade Sunne 1901.

Vi fann att hon först bodde på Folkungagatan 20 B, (fotograf, ogift, inneboende utan familj), senare samma år på Folkungagatan 20 C (fotograf, ogift, inneboende utan familj hos tunnbindaremästare-enkan Söderling) och från 1903 på Götgatan 38. Det vill säga alldeles i närheten av Götgatan 34, där Matilda Hedblom (fru, fotograf, född i Kristianstad 1871) och Oskar Hedblom (kamrer, född i Stockholm 1874) drev Södermalms Fotografiateljé från år 1901.⁹

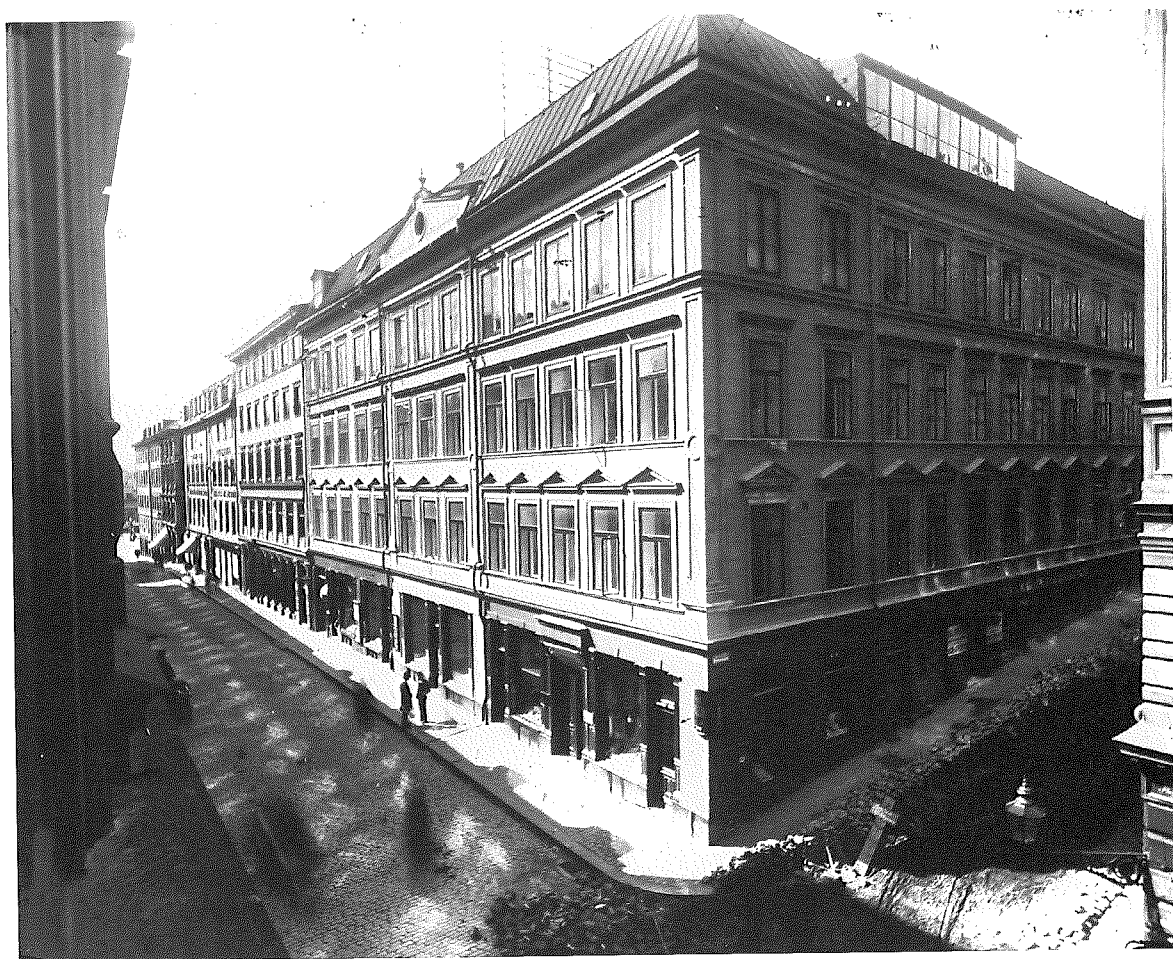
Från 1906 var det Matilda Hedblom själv som stod för ateljén.¹⁰ Bland Stadsarkivets mantalsuppgifter fann vi att Matilda Holmkvist var anställd där, som fotografi-biträde hos Matilda Hedblom på Götgatan 34. Sin bostad hade Holmkvist emellertid detta år flyttat till Sibyllegatan, nära Östermalmstorg, där hon bodde fram till

december 1910. Därefter var hon bosatt på Kungsholmen och senare centralt på Norrmalm.¹¹

Redan 1908 hade emellertid Matilda Hedblom flyttat sin ateljé till Regeringsgatan 11, och Matilda Holmkvist följde med. Men från 1909 stod Holmkvist själv som innehavare, i stället för Matilda Hedblom som inte ens stod med i adresskalenderns namnregister längre, trots att Oskar Hedblom fanns kvar där. Det är inte omöjligt att hon avlidit, fast hon knappt uppnått 38 års ålder. Matilda Holmkvist behöll firmabeteckningen, och på kartongerna till visitkort- och kabinettporträtten stod i fortsättningen "Atelier Hedblom, Inh. M. Holmkvist, Stockholm, Regeringsgatan 11". Hon hade också ett biträde, fröken Gurli Hellström.¹²

Ateljén på Regeringsgatan 11

I Svenska fotografins historia skriver Söderberg och Rittsel om ateljéerna i "den gyllene triangeln" runt Regeringsgatan, att de oftast var rymliga, placerade i vindsregionen och hade stora sneda glasfönster. Om någon av dessa attraktiva lokaler blev ledig kom snart en kollega och övertog den.¹³ Så tycks också ha varit



Samma hus som på motstående sida. Vid början av 1900-talet, högst upp på vindsvåningen, mot Herkulesgatan, syns fotoateljéns stora fönster. Fotograf okänd. Bilden tillhör Stockholms Stadsmuseum.

fallet på Regeringsgatan 11. Där hade Johannes Jaeger sin ateljé från 1864 till 1868, och efter honom hade hovfotograf Mattias Hansen sin ateljé där mellan 1869 och 1894. Från mitten av 90-talet och några år efter sekelskiftet 1900 hade Grohman & Eichelberg zinkografisk konstanstalt där, innan Matilda Hedblom flyttade in 1908.¹⁴

På bilden ovan ser vi ett foto från 1900-talets början. Det visar huset i hörnet av Regeringsgatan 11 och Herkulesgatan 1 där Matilda Holmkvist arbetade. Högst upp vid vindsvåningen syns ateljéns stora fönster som kunde ta in jämnt, fint ljus från norr, vilket gav fina fotografier. Huset hade en fasad i nyklassicistisk stil, tillkommen 1863 vid en påbyggnad av ett 1700-talshus, som i sin tur bestod av tre borgarhus från 1600-talet. I samma kvarter, på Regeringsgatan 9, byggdes 1911 ett "hypermodernt affärspalats – Stockholms första järnhus – enligt allra modernaste amerikanska byggnadsprinciper", som det framställdes i *Nya Dagligt Allehanda* i januari 1911. År 1930 byggde man om huset på Regeringsgatan 11.¹⁵

Från och med året därpå står Atelier Hedblom inte

längre kvar i Stockholms adresskalender. Förmodligen har verksamheten lagts ner. Den kanske inte bar sig längre. Många fotoateljéer avvecklades under 1930-talets ekonomiska kris. Folk hade också börjat fotografera alltmer själva. Dessutom var Matilda Holmkvist nu drygt 60 år. År 1972 revs husen på Regeringsgatan 9 och 11 i samband med cityregleringen och arbeten för tunnelbanan. I dag är Regeringsgatan breddad, och ungefär där nr 11 låg förut finner vi i dag Gallerian som sträcker sig från Hamngatan ned utefter Regeringsgatan.

Matilda Holmkvist -en osynlig fotograf

Matilda Holmkvist var inte unik som kvinna för att hon valde att ägna sig yrkesmässigt åt fotografering. Redan i fotografins barndom, vid mitten av 1800-talet etablerade sig kvinnor på området, de flesta av dem som porträttfotografer eller landsbygdsfotografer, och vid slutet av 1800-talet utgjorde de kvinnliga fotograferna en betydande grupp. Kvinnornas etablering som fotografer underlättades av att lagstiftningen ändrades så att de från 1864 fick rätt att ta anställning utanför hemmet. Fotograf var också ett nytt yrke som inte var inmutat

för män inom skråväsendet eller belastat med könsbegränsande traditioner.¹⁶ Av Svenska Fotografernas Förbunds 540 medlemmar år 1899 var 179 kvinnor. Motsvarande siffror för 1920 var 480 medlemmar varav 166 kvinnor.¹⁷

Därutöver var många kvinnor aktiva som fotografi-biträden, och arbetade, liksom Matilda Holmkvist, i andras namn.

Överhuvudtaget fick de kvinnliga fotograferna länge mycket liten uppmärksamhet inom fotohistorien. Särskilt de som arbetade med porträttfotografi. Deras verk gömdes i privata fotoalbum och de själva förblev osynliga.¹⁸ Detta är något som i högsta grad också har gällt för Matilda Holmkvist. Vi har inte ens lyckats hitta ett fotografi på henne själv!

Vi har letat på alla håll och följt alla tänkbara uppdrag. I Sunne hembygdsförenings bildarkiv, på Värmlands Museum, på Stockholms Stads museum och på Kungliga Biblioteket i Stockholm, i stockholms-tidningarnas pressarkiv, på Svenska Fotografernas Förbund, på internet, ja överallt, men förgäves. Ingen bild på Matilda! Kanske är det porträttfotografens eviga lott, att det alltid är hon själv som håller i kameran! Vi är i alla fall glada att vi fick fram det vi fann. Fina fotografier av andra människor, en företagsam människa och ett fascinerande levnadsöde! ❀

PS.

Om någon läsare har bilder eller uppgifter om Matilda Svensdotter Holmkvist vore vi tacksamma att få ta del därav. Tel: 0565-310 30 eller 0565-920 88.

DS.

1) Språk och folkminnesarkivet, i Uppsala, acc.nr. 22514.

2) Ulf Dahlberg, *Byggnadshistorisk sammanställning öfver Sundsvik och Sunne del 5, Hotell Nilsson.*

3) Börje Stensler, *Ingmårs historia del 1A, Huseby.*

4) Handskrivet material (22) av Börje Stensler, Studiecirkel hösten 2001, Pärmen Askerudsberget, Ingmårs Bygdeförening, s. 90.

5) *Husförhörbok för Sunne församling 1891-96, Skäggeberg 1601.*

6) *Församlingsbok för Sunne församling 1896-1900, Skäggeberg 2079, samt Församlingsbok för Sunne församling 1901-1905, Skäggeberg 2104*

7) Söderberg, Rolf och Rittsel, Pär, *Den svenska fotografins historia 1840-1940*, Stockholm 1983, s. 48.

8) Förteckning över svenska porträttfotografer i Kung. bibliotekets samlingar, Kungl. Bibliotekets rapport nr 19, Stockholm, 1992, s. 4 och s. 6.

9) CD-skiva *Söder i våra hjärtan, Människor och miljöer i Stockholm 1870-1930*, Inkl. Rotemansarkivet för Södermalm 1876-1926.

10) Stockholms Stads museums sammanställning: *Stockholmsfotografer enligt Adresskalendrarna 1840-1910.*

11) Stockholms Stadsarkiv, Uppgift till 1906 är mantalsskrivning i Stockholms stad, Verifikation till 24de rotens mantalslängd 1906, nr 3763, samt Rotemansarkivet, rote 4, häfte 4141 1906-1923, s. 17 rad 25.

12) *Adresskalender för Stockholm, Djursholms villastad samt övriga förstadssamhällen 1908* (s. 333 och s. 924) och 1909 (s. 337), samt Stockholms Stadsarkiv, verifikation nr 253 till 1912 års mantalsskrivning i Stockholms stad och Jakobs församling, kvarteret St. Per 8, hus nr 11 med adress nr 11 vid Regeringsgatan, rote 7.

13) Söderberg och Rittsel, 1983, s. 48.

14) Stockholms Stads museums sammanställning: *Stockholmsfotografer enligt Adresskalendrarna 1840-1910.*

15) Stockholms Stads museum, PM med anledning av rivning av byggnaderna på fastigheten kv St Per 8, Regeringsgatan 11-Herkulesgatan 1, Fredrik Bedoire, Stockholm 27 mars 1972, samt "Vårt första järnhus - en kåk man inte river utan att darra på hand", Fredrik Bedoire, *Dagens Nyheter* 14 jan 1971.

16) Knappe, Gunilla, "Some Notes", *Women photographers - european experience*, Lena Johannesson, Gunilla Knappe, (eds.), Göteborg 2003, s. 9.

17) Johannesson, Lena, "Photo Exile". *On the European Experience and Women Photographers in Germany and Sweden, Women photographers - european experience*, Lena Johannesson, Gunilla Knappe, (eds.), Göteborg 2003, s. 36-37.

18) Dahlman, Eva, "Kvinnliga pionjärer osynliga i fotohistorien". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3-4 1993, s. 45.

